

Format de citation

Hrubá, Michaela: Rezension über: Dana Dvořáčková-Malá / Martin Holý / Tomáš Sterneček / Jan Zelenka, Děti a dětství. Od středověku na práh osvícenství, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2019, in: Český časopis historický, 2020, 1, S. 176-179, DOI: 10.15463/rec.910524748

český časopis historický

copyright

Cet article peut être téléchargé et/ou imprimé à des fins privées.
Toute autre reproduction ou représentation, intégrale ou substantielle de son contenu, doit faire l'objet d'une autorisation (§§ 44a-63a UrhG / German Copyright Act).

RECENZE

Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – Martin HOLÝ – Tomáš STERNECK – Jan ZELENKA a kol.

Děti a dětství od středověku na práh osvícenství

Praha, Nakladatelství Lidové noviny – Historický ústav AV ČR 2019, 693 s., ISBN 978-80-7422-675-5 (NLN), ISBN 978-80-7286-333-4 (HÚ).

Rozsáhlá kniha, která završila výzkum realizovaný v projektu podpořeném v GA ČR a která je výsledkem patnáctičlenného autorského kolektivu, vznikla ve spolupráci Historického ústavu AV ČR a Nakladatelství Lidové noviny. V domácí historiografii se jedná v podstatě o první obsáhlý a výpravný pohled na dějiny dětství, resp. postavení a život dětí v předmoderní době. Ač zájem o dílčí témata spojená s dětstvím byl v domácím bádání přítomen v podstatě od 19. století,¹ podstatnější diskuse, které vyvolal v západoevropské historiografii koncept „malého dospělého“ Philippa Arièse již v šedesátých letech minulého století, zde rezonovaly až v posledních zhruba dvou desetiletích.²

Na rozdíl od předchozích pohledů na děti a jejich život v minulosti bylo ambicí autorů nepreferovat tradiční, avšak dílčí témata spojená s „dětskými obyvateli minulosti“ jako byly dětské sňatky, infanticidia, nemanželské děti či otázky spojené se vzděláváním. Jejich snahou bylo podívat se na dětskou problematiku ve středověku a raném novověku komplexně. Chronologicky je koncept knihy vymezen tak, že již nezahrnuje období osvícenství, které přineslo zásadní změny a dopady na společnost, rodinu a tedy i postavení dítěte a jeho výchovu. Tyto změny byly vykročením k moderní době a dle autorů zasluhují samostatný výzkum a zhodnocení. Podobně byly koncipovány i předchozí nečetné konference a výzkumy zaměřené na dětskou problematiku.³ S uvedenou argumentací lze souhlasit, a to ovšem

1 Zmínit lze kulturní historii Zikmunda WINTERA, s nímž je spojen především zájem o dějiny školství a tedy i o děti v rolích žáků a studentů (zejm. *Život a učení na partikulárních školách v Čechách 15. a 16. století. Kulturně-historický obraz*, Praha 1901). Kulturní historie 19. století odstartovala i zájem folklórní či etnografický (doložit lze bibliografii Českého lidu, viz: Ludvík KUNZ, *Soupis prací Zibrtova Českého lidu, ročník I–XXXII, 1892–1932*, Praha 1960), v první polovině 20. století pak i zájem sociologický a historicko-demografický. K tomu přehledně Milena LENDEROVÁ, *Jak se píše dějiny dětství – příklad francouzské a české historiografie*, in: Olga Fejtová – Václav Ledvinka – Jiří Pešek (edd.), *Děti ve velkoměstech od středověku až na práh industriální doby*, Documenta Pragensia XXXI, Praha 2012, s. 21–34.

2 Philipp ARIÈSE, *Dítě a rodinný život za starého režimu (L'Enfant et la vie familiale le sous l'Ancien Régime*, Paris 1960, vyšlo též v angličtině *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life*, New York: Vintage 1962 a německy *Geschichte der Kindheit*, München 1975).

3 Za podstatné domácí pokusy sumarizovat pohled na historii dětství lze považovat publikaci Tomáš JIRÁNEK – Jiří KUBEŠ (ed.), *Dítě a dětství napříč staletími*, Pardubice 2003 a výsledek stejno-

v naději, že právě stěžejní osvěcenská doba bude detailněji s akcentem na proměny pohledů na dítě, jeho výchovu a postavení zpracována v budoucnu. Některé pasáže knihy z pera Alice Velkové i její předcházející publikace jsou toho nadějným příslibem.⁴

Koncept knihy stojí v podstatě na dvou nohách. První je opřena o teoretické spisy a normativní prameny, které konstruuji jakousi ideální podobu dětství. Druhá je postavena na výpovědi pramenů, které dokládají reálný život, životní prostor a pozici dětí. Cílem tohoto konceptu bylo oddělení fikce od reality. Onu ideální konstrukci dětství představuje první kapitola, která komentuje normativní názory na postavení chlapců i dívek, přičemž nechýbí interpretace pramenů právní povahy. Následné tři kapitoly se pak věnují reálnému životu a prostředí spojenému s dětmi (rodinné, výchovné/vzdělávací, konfliktní, resp. dítě ohrožující). Tyto kapitoly spojuje členění podle příslušnosti dětí k určitým sociálním vrstvám, která je pro jejich postavení a život determinující (panovnický dvůr, šlechta, města, venkov).

Autorský kolektiv byl složen z historiků a historiček převážně střední generace. O interpretaci různých typů pramenů se postarala Lenka Blechová a Dana Dvořáčková-Malá, která jako jedna z hlavních editorek pokryla i problematiku panovnických rodin, dvorů a další témata spojená s obdobím středověku. Šlechtické prostředí a oblast vzdělávání odkryli Martin Holý a Robert Šimůnek, problematiku související s dětmi ve městech Michaela Antonín-Malaníková a především Tomáš Sterneck. Právní aspekty výchovy a postavení dětí v různých prostředích pojednali Pavla Slavičková a Jan Zelenka, venkovské prostředí pak Alice Velková a Jaroslav Čechura, který se zaměřil též na delikty související s dětmi. Otázky spojené s církevní problematikou ve středověku komentovala Eva Doležalová, na kterou navázala pro pozdější období Kateřina Valentová-Bobková. Nedílnou součástí knihy jsou i pasáže odkazující na hmotnou kulturu spojenou s dětmi, které jsou z pera Mileny Bravermannové, Pavlíný Maškové a Veroniky Pilné.

Svět dětí je dokreslen vloženými texty s bohatou obrazovou výbavou, které se snaží přiblížit pro dětský svět typické sociokulturní jevy či doklady hmotné kultury a každodennosti (hračky, oděv, strava, postavení dítěte v církvi, včetně specifík dětských pohrbů). Škoda, že do autorského kolektivu nebyl přizván zkušený kunsthistorik, který by do interpretace obrazového materiálu a ikonografie dětství mohl vnést i další rozměr. Např. poznatky o ikonografii Kristova dětství, v němž se mnohdy odráží reálný život batolat např.

jmenné konference: Olga FEJTOVÁ – Václav LEDVINKA – Jiří PEŠEK (edd.), *Děti ve velkoměstech od středověku až na práh industriální doby*, Documenta Pragensia XXXI, Praha 2012.

4 Zájem o tuto přelomovou dobu byl prozatím přednostně zaměřen na venkovské prostředí či na sociálně problematická prostředí: Alice VELKOVÁ, *Nemanželské děti ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století*, in: T. Jiránek – J. Kubeš (edd.), *Dítě a dětství napříč staletími*, s. 205–227; Daniela TINKOVÁ, *Ilegitimita a „nová ekonomie života“ v osvěcenské Habsburské monarchii. Problém svobodných matek a nemanželských dětí mezi sociální kontrolou a sociální péčí na prahu občanské společnosti*, *Historická demografie* 27, 2003, s. 133–172; Martina HALÍŘOVÁ, *Sociální patologie a ochrana dětství v Čechách od dob osvěcenství do roku 1914: disciplinace jako součást ochrany dětství*, Pardubice 2012.

ve formě chodítek a dalších pomůcek používaných v běžném životě, opakovaně prezentoval např. Jan Royt.⁵

Zvolený koncept je veden snahou o přehlednost a představení množství dílčích témat a výzkumů čtenářům tak, aby text působil co nejvíce kompaktně a neztratil nit souvislého výkladu. Lze ho považovat za legitimní a promyšlený. Za podstatný a samostatně nijak nekomentovaný považují fakt, že pojednání postavená na normativních pramenech pracují nezřídka s texty zahraniční provenience (např. naučení, zrcadla), recipovanými v Čechách. Prameny právní povahy i většina archivních výzkumů, na nichž jsou založeny jednotlivé kapitoly, souvisí s vývojem na území českého království, resp. habsburské monarchie. Publikace by tedy možná s ohledem na zakotvení v pramenech zasloužila podtitul „v českých zemích,“ ač většinu poznatků můžeme vnímat jako obecně platnou.

Úvodní pasáže knihy nepřekvapují. Autoři se textem Jana Zelenky vyrovnávají se dvěma fenomény, které žádný zájemce o dějiny dětství nemůže obejít. Předně se vyjadřují k polemikám se zmíněným konceptem „malého dospělého“ Philippa Ariése a v návaznosti na něj k interpretaci známého obrazu Pietera Bruegela staršího *Dětské hry*. Při vědomí všech argumentů pro oprávněnost Arièsovi teze konstatují dnes většinově přijímaný názor, že dětství nelze pojímat jako univerzálně platný koncept, ale že je nutné přihlížet k historickému období i k řadě sociálních či etnických faktorů. S touto premisou pak přistupují k výzkumu jednotlivých dílčích témat. Některé kapitoly sumarizují dřívější rozsáhlejší výzkumy (např. Martina Holého ke vzdělávání raně novověké šlechty či Dany Dvořákové-Malé k panovnickým dvorům), některé zpracovávají historické prameny směrem k zájmu o dítě zcela nově.

Poutí dítěte středověkem a raným novověkem byla popsána barvitě, zasazena do kontextů učených spisů (Plútarchův spis *O výchově dětí*) i prvních konkrétních představ o výchově dětí, které přineslo především dílo „Učitele národů“ Jana Amose Komenského. Komentován je vznik pohádek, které jak autoři ukazují, patří do dětského světa od nepaměti. Sledováno je právní postavení dětí, jeho proměny a snahy děti ochránit či naopak z různých důvodů je učinit trestně odpovědnými. Souvisí s tím i disciplinace dětí a tělesné tresty, které byly dlouhá staletí považovány za blahodárné a byly nedílnou součástí výchovy. Pojednávána jsou i témata související s rodičovskou láskou a traumaty, která do životů rodin přinášely četné skony dětí v útlém věku. Ve všech zkoumaných sociálních prostředích je pojednáno o vztazích v rodině, ať již mezi rodiči a dětmi či mezi sourozenci, s poukazem na princip závazné hierarchie a podřízenosti, která umožňovala fungování mnohdy velmi početných rodinných společenství. Komentováno je i rozdílné postavení a úděl chlapců a děvčat s ohledem na jasně dané genderové role v rodině i společnosti, jejichž překročení znamenalo pro okolí škodlivou anomálii.

Výzkum cílil na maximální možné vyčerpání tématu. Důkladný pramenný rozbor ukázal, že kategorii dětství i specifické postavení a roli dětí si společnost uvědomovala a že jednoznačně fungovalo mezigenerační předávání zkušeností a znalostí. To bylo i součástí disciplinace dětí

5 Gertrud SCHILLER, *Ikongraphie der christlichen Kunst: Inkarnation, Kindheit, Taufe, Versuchung, Verklärung, Wirken und Wunder Christi*, Band 1, Gütersloh 1966; Josef FORBESKÝ – Jan ROYT – Mojmir HORYNA, *Pražské Jezulátko*, Praha 1992.

napříč společenskými vrstvami, která směřovala především k přípravě na převzetí rolí a profesí po rodičích. V tomto smyslu je podle závěrů knihy „malý dospělý“ v dějinách přítomen. Autoři se v rámci formulace těchto závěrů vrací na samý počátek svých badatelských východisek, aby konstatovali, že stavět knihu primárně na polemice s dílem Philippa Arièse, by bylo bývalo kontraproduktivní a že jimi zvolený koncept přinesl nejen odpovědi, ale i otázky, které stojí za další výzkum, někdy možná spíše za „nové čtení starých pramenů“.

Kniha disponuje rozsáhlým kritickým aparátem, opřeným o široké spektrum různorodých vydaných pramenů i archiválií ze šlechtických i městských archivů. Připojen je i rozsáhlý seznam literatury a pro orientaci čtenářů též jmenný a místní rejstřík. Ocenit je nutné i nashromáždění velkého množství obrazového materiálu, který dokumentuje či dokresluje život dětí ve středověku a raném novověku. Rozsáhlý publikační počín lze jednoznačně přivítat. S ohledem na obsáhlý kritický aparát i promyšlený koncept bude jistě nacházet čtenáře mezi odbornou veřejností. Zájem ale může vyvolat i v širším laickém publiku, a to díky své čtivosti a mnohdy velmi zajímavým a barvitě vyličeným příběhům konkrétních dětí a jejich rodičů, které jsou v knize přítomny.

Michaela Hrubá

Stefan SAMERSKI (Hg.)

Wenzel. Protagonist der böhmischen Erinnerungskultur

Paderborn, Verlag Ferdinand Schöningh 2019, VIII + 329 s., ISBN 978-3-506-78533-6.

Zatímco sborník z pražské konference o sv. Václavu, konané při příležitosti 1100. jubilea světových narozenin v listopadu 2008,¹ vyšel už před deseti léty, na sborník z obdobné konference konané v Lipsku v březnu 2008 přišla řada až nyní. Lipskou konferenci pořádalo tamní *Geisteswissenschaftliches Zentrum Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas* (GWZO) pod egidou Stefana Samerského, který se také ujal publikace recenzovaného sborníku. Stefan Samerski, autor vynikající knihy o kanonizacích v 18. a 19. století,² připravil v GWZO ještě jeden sborník, resp. kolektivní monografii o českých patronech v širokém záběru od Cyrila a Metoděje, přes Václava, Anežku, Husa až k Norbertovi a Josefovi, pěstounu Páně (ten se stal českým patronem teprve v roce 1654 na přání Ferdinanda III.).³ Stejně jako Václav v zde recenzovaném sborníku, jsou i v této monografii světcí představeni jako *Errinerungsfiguren*, přičemž kapitolu o Václavovi napsal sám Samerski.⁴

Po stručném představení sborníku z pera editora následuje teoretizující příspěvek Thomase Wünsche o kultuře paměti a jejím působení prostřednictvím náboženských postav

1 Petr KUBÍN (ed.), *Svatý Václav. Na památku 1100. výročí narození knížete Václava Svatého*, Praha 2010.

2 Stefan SAMERSKI, *„Wie im Himmel, so auf Erden“? Selig- und Heiligsprechung in der Katholischen Kirche 1740 bis 1870*, Stuttgart 2002.

3 *Die Landespatrone der böhmischen Länder. Geschichte – Verehrung – Gegenwart*, ed. Stefan Samerski, Paderborn 2009. Jednotlivé příspěvky mají ovšem velmi rozdílnou úroveň.

4 *Ibidem*, s. 243–262.